

УДК 378.147: 373.31

А. М. КРАМАРЕНКО

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНИЙ АСПЕКТ

У статті розкрито екологоорієнтований аспект підготовки майбутніх учителів початкової школи, надано аналіз наукових досліджень з окресленої проблеми та запропоновано авторське бачення її вирішення.

Ключові слова: екологоорієнтована професійна підготовка, майбутній фахівець початкової освіти.

У ХХІ ст. надзвичайне посилення негативного впливу на навколишнє середовище, породжене відчуженням людини від природи, пануванням “асфальтної культури”, спонукає до перегляду світоглядної парадигми. Утилітарно-прагматичні мотиви природокористування мають поступитися місцем більш виправданим – аксіологічно плідним.

Перша конференція ООН з навколишнього середовища (Стокгольм, 1972) привернула увагу світової спільноти до усунення проблеми економічного розвитку суспільства за рахунок умов життя майбутнього покоління.

Друга конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992) проголосила в документі Порядок денний на ХХІ століття програму реалізації сталого розвитку.

Проте, з усією визначеністю питання про необхідність міжнародних угод і дій у галузі освіти було представлено в ході підготовки до Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002). Відповідно до рішення Ради ЮНЕСКО оголошено Десятиріччя освіти для сталого розвитку – 2005–2014 рр., а Україна стала однією з 55 країн, яка підтримала прийняте рішення.

Активне впровадження ідей екологічної освіти й виховання на сучасному етапі розвитку українського суспільства регламентовано Національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ ст., Концепцією екологічної освіти в Україні, Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., Педагогічною Конституцією Європи тощо. Питання реалізації зазначених документів пов’язане із внесенням коректив у професійну підготовку майбутніх фахівців у цілому та початкової школи зокрема.

Виявлення та оцінювання ціннісних пріоритетів сучасного вчителя початкової школи, розвитку його аксіосфери, дослідження специфіки екологоціннісних орієнтацій у процесі його професійної підготовки визначимо, що ці аспекти набувають сьогодні стратегічного характеру, а їх вирішення є найважливішим і найактуальнішим завданням вищої педагогічної школи.

У теорії і практиці вищої педагогічної освіти накопичено значний досвід, що є основою формування цінностей у майбутніх фахівців почат-

кової освіти загалом та ціннісного ставлення до навколишнього середовища у підростаючого покоління зокрема. Насамперед, це наукові праці, в яких розкрито теоретико-методичні основи екологічної освіти й виховання у вищій школі (О. Біда, Л. Білик, Ю. Бойчук, Н. Демешкант, Н. Лисенко, Л. Лук'янова, В. Онопрієнко, О. Плахотнік, Н. Рідей, Т. Саєнко, С. Совгіра, Г. Сорокіна, Г. Тарасенко та ін.), посилення ролі екологічної доміанти в навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл (К. Гуз, В. Ільченко, Г. Пустовіт, С. Шмалей та ін.).

Формуванню ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової школи у своїх працях приділяли увагу Н. Бібік, І. Пальшкова, О. Савченко, Л. Хомич, Л. Хоружа та ін. Проблема ціннісного ставлення до навколишнього середовища у процесі професійної підготовки зазначених фахівців розглянута також у дослідженнях Н. Борисенко, Н. Граматик, Н. Казанішевої, М. Хроленко та ін.

Аналіз науково-джерелознавчого базису та досвіду практичної роботи у вищих навчальних закладах України дає підстави стверджувати, що на сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної науки відсутні комплексні дослідження з проблеми екологоорієнтованої підготовки майбутніх учителів початкової школи. Зокрема, не розв'язаними залишаються суперечності між:

- існуючими фундаментальними науковими здобутками з проблем загальної професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи й відсутністю теоретико-методологічного та педагогічного обґрунтування процесу формування екологічних цінностей учителя в умовах ступеневої освіти;

- потребами у формуванні екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи, їх розвитком та самовиявленням;

- уже наявними екологічними цінностями майбутніх учителів початкової школи та їх орієнтацією на майбутній зміст професійної діяльності.

Мета статті – розкрити питання екологоорієнтованого аспекту підготовки майбутніх учителів початкової школи.

У контексті розв'язання проблеми формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи також доцільно звернути увагу на дослідження, в яких екологічні цінності фахівця розглянуто як складову екологічної культури (Ю. Бойчук [2], С. Совгіра [7], Г. Тарасенко [8] та ін.).

Так, Г. Тарасенко в дисертації “Формування естетико-екологічної культури вчителя” наголошує на тому, що “система підготовки вчителя до реалізації світоглядних функцій освіти завжди перебуває у стані активних пошуків шляхів оптимізації готовності педагога до вирішення глобальних суспільних проблем, у тому числі проблем екологічних” [8, с. 140]. Не можна не погодитися з автором стосовно того, що всі нововведення у загальноосвітніх закладах (наприклад, у нашому випадку – екологізація навчальних предметів у початковій школі) потребують внесення відповідних коре-

ктив до системи підготовки майбутнього вчителя, який буде здатним до активних дій на практиці.

Ю. Бойчуком [2] у дисертації “Теоретико-методичні основи формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя” розроблено та експериментально перевірено модель науково-методичної системи забезпечення цього процесу. Ця праця також є досить близькою до нашого дослідження, а деякі авторські позиції обрано нами за орієнтири. Проте, вважаємо, що у дослідженні недостатньо чітко окреслено питання екологізації освітнього процесу, яка на сучасному етапі екологоорієнтованої підготовки посідає чільне місце.

Питання цінностей екологоорієнтованої особистості майбутнього фахівця початкової освіти розглянуто в контексті їх підготовки до здійснення природознавчої освіти в початковій школі (О. Біда [1]), формування екологічної свідомості (М. Хроленко [9]), екоцентричного світогляду (Н. Борисенко [3]), екологічної відповідальності (Н. Граматик [4]) таких фахівців, процесу їх підготовки до екологічного виховання молодших школярів (Н. Казанішена [5]), використання засобів природотерапії в майбутній професійній діяльності (І. Малишевська), краєзнавчої роботи в початковій школі (М. Кузьма-Качур [6]) тощо.

Питання підготовки майбутніх фахівців до екологічного виховання школярів на уроках природознавства розкрито в дослідженні О. Біди “Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до здійснення природознавчої освіти у початковій школі”. У праці вибудовано модель теоретико-методичної підготовки вчителя, визначено критерії та рівні підготовленості студентів до здійснення природничо-краєзнавчої освіти молодших школярів, розроблено систему науково-методичного забезпечення процесу підготовки вчителя [1]. Зазначимо, що експериментально-дослідна робота зосереджена на підготовці вчителя у процесі викладання курсу “Методика викладання природознавства”, тобто розроблені елементи підготовки студентів до екологічного виховання школярів не охоплюють увесь навчально-виховний процес вищого навчального закладу.

У дисертації М. Хроленко “Формування екологічної свідомості майбутніх учителів початкових класів” [9] уперше обґрунтовано педагогічні умови формування екологічної свідомості студентів вищих педагогічних навчальних закладів: використання міждисциплінарного принципу інтеграції екологічних знань дисциплін загальнонаукового, гуманітарного, природничого та професійного циклів; використання системи навчально-екологічних завдань; застосування партисипативних методів здійснення екологічної освіти студентів ВНЗ. Автором змодельовано процес формування екологічної свідомості майбутніх учителів початкових класів. Проте у праці залишилися поза увагою питання дослідження інтенсивності розвитку екологічної свідомості студентів ВНЗ, а також розробка системних діагностик розвитку досліджуваного феномена.

У докторському дослідженні С. Совгіри “Теоретико-методичні основи формування екологічного світогляду майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах” розроблено та обґрунтовано: концепцію формування екологічного світогляду майбутніх учителів як теоретичну основу гармонійного співіснування людини й природи в єдності теоретичного, методологічного та технологічного концептуальних рівнів; функціональну структуру екологічного світогляду майбутніх учителів, яка містить такі компоненти: когнітивний, аксіологічний і праксеологічний; типи: антропоцентричний, ситуативний, екоцентричний [7]. Це дослідження є орієнтиром для нашої роботи, оскільки цінності є складовою екологічного світогляду. Зазначимо, що в авторському дослідженні брали участь студенти спеціальності “Початкова освіта”, проте, враховуючи загальну кількість студентів різних спеціальностей, задіяних в експерименті, недостатньо уваги було приділено аналізу специфіки екологоорієнтованої підготовки цих фахівців.

Близькою до попередньої праці є дисертаційна робота Н. Борисенко “Педагогічні умови формування екоцентричного світогляду майбутніх учителів початкових класів”, у якій експериментально перевірено ефективність розробленої авторської моделі та визначених педагогічних умов формування екоцентричного світогляду студентів спеціальності “Початкова освіта” з урахуванням специфіки професійної підготовки [3]. На нашу думку, автором недостатньо розкрито потенціал позааудиторної екологоорієнтованої роботи майбутніх учителів початкової школи.

Стосовно вищезазначеної екопідготовки доцільно звернутися до наукової праці Н. Казанішеної “Підготовка майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання молодших школярів” [5]. Науковець розробила критерії, показники й рівні професійної готовності майбутнього вчителя до екологічного виховання учнів і типи стратегій їхньої поведінки стосовно природи та природонебезпечних дій інших. Питання цінностей у системі “людина – навколишнє середовище” у праці окремо не розглянуто, а визначено в складі мотиваційно-ціннісного компонента цієї готовності.

Ставлення майбутнього фахівця початкової освіти до природи на засадах гармонійного співіснування людини, суспільства й природи розглянуто І. Малишевською в дослідженні “Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до використання природотерапії у роботі з учнями початкових класів” як провідний чинник формування культури особистості, що ґрунтується на ціннісній екологічній активності. Дослідниця наголошує, що розвиток у студентів педагогічних ВНЗ стійкої ціннісної позиції стосовно природи паралельно з формуванням фахових компетенцій має підготувати майбутнього вчителя початкової школи до усвідомленої педагогічної діяльності екологічного спрямування, у свою чергу, це передбачає переосмислення змісту навчально-виховної роботи у ВНЗ, упровадження нових екологічних технологій. На нашу думку, доцільніше зосередити увагу на

підвищенні ефективності екологоорієнтованої педагогічної практики на різних етапах професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

У праці М. Кузьми-Качур “Система підготовки студентів педагогічних факультетів до краєзнавчої роботи у початковій школі” [6] питання цінностей, ціннісного ставлення, ціннісних відносин було визначено складовою ціннісно-орієнтаційного компонента в зазначеній системі готовності. Автором недостатньо чітко висвітлено потенціал краєзнавчої роботи екологічного спрямування, а також частково розкрито питання внесення коректив у професійну підготовку майбутніх учителів початкової школи у зв’язку з упровадженням Державного стандарту початкової загальної освіти.

У дисертації Н. Граматик “Формування екологічної відповідальності в майбутніх учителів початкових класів у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін” наведено напрями вдосконалення процесу екологізації професійної підготовки майбутніх фахівців початкової ланки освіти шляхом оновлення змісту й методики викладання професійно орієнтованих дисциплін та адекватного використання форм, засобів і технологій формування екологічної відповідальності студентів [4]. Однак, дослідницею не розкрито значення польової та педагогічної практик як складових професійної підготовки у формуванні зазначеного феномена.

Висновки. Таким чином, аналіз наукового внеску сучасних дослідників у розв’язання проблеми екологоорієнтованої підготовки майбутніх учителів початкової школи дає підстави стверджувати, що отримані результати досліджень становлять теоретичну основу та є відповідними орієнтирами у вирішенні окресленого питання, яке передбачає, насамперед, визначення основних концептуальних засад формування зазначених цінностей у студентів у процесі професійної підготовки.

Зауважимо, що якісне оновлення екологоорієнтованої освіти як сфери формування екоцілісної людини передбачає орієнтацію на підготовку майбутнього фахівця початкової освіти, спроможного стати людиною з новою екологічною філософією, з високим рівнем екологічних цінностей. Розпочати цей процес необхідно з формування екологічного імперативу як відповідної детермінанти коеволюційного проекту людства, здатного організувати збалансований розвиток у системі “людина – навколишнє середовище”.

Важливою концептуальною ідеєю наукового пошуку є теза про те, що екологоорієнтована підготовка майбутніх учителів початкової школи буде ефективною за умови реалізації цілісності, динамічності, гнучкості в організації педагогічного процесу ВНЗ, де відбуваються зміни в ставленні майбутніх учителів до самих себе як носіїв власних екологічних цінностей.

У результаті проведеного дослідження нами доведено, що в сучасних умовах ефективність екологоорієнтованої підготовки майбутніх учителів початкової школи можна суттєво підвищити, якщо на основі теоретико-методологічного обґрунтування розробити та впровадити різноаспектну теоретико-педагогічну концепцію, структурно-функціональну модель і нау-

ково-методичну систему її поетапного забезпечення завдяки застосуванню аксіологічного, системного, особистісно-діяльнісного, професійно-гуманного, компетентнісного підходів до зазначеного процесу. Сприятиме цьому підготовка викладачів педагогічних ВНЗ до формування у майбутніх учителів початкової школи екологічних цінностей; цілеспрямоване створення у ВНЗ розгалуженої системи аудиторної та позааудиторної роботи для активізації розвитку й самовиявлення екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи; стимулювання професійної рефлексії та готовності студентів формувати у молодших школярів екологічні цінності; удосконалення навчально-методичного ресурсу з формування цих цінностей.

Таким чином, у статті розкрито питання екологоорієнтованої підготовки майбутніх учителів початкової школи, враховуючи наукові здобутки в цьому напрямі та запропоновані кроки у підвищенні її ефективності.

Список використаної літератури

1. Біда О. А. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до здійснення природознавчої освіти у початковій школі : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Олена Анатоліївна Біда. – Умань, 2003. – 492 с.
2. Бойчук Ю. Д. Теоретико-методичні основи формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Юрій Дмитрович Бойчук. – Харків, 2009. – 459 с.
3. Борисенко Н. М. Педагогічні умови формування екоцентричного світогляду майбутніх учителів початкових класів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Наталія Михайлівна Борисенко. – Херсон, 2010. – 307 с.
4. Граматик Н. В. Формування екологічної відповідальності в майбутніх учителів початкових класів у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін : дис.... канд. пед. наук : 13.00.04 / Надія Василівна Граматик. – Черкаси, 2012. – 315 с.
5. Казанішена Н. В. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання молодших школярів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Наталія Вікторівна Казанішена. – Київ, 2011. – 256 с.
6. Кузьма-Качур М. І. Система підготовки студентів педагогічних факультетів до краєзнавчої роботи у початковій школі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / М. І. Кузьма-Качур. – Умань, 2012. – 20 с.
7. Совгіра С. В. Теоретико-методичні основи формування екологічного світогляду майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Світлана Василівна Совгіра. – Умань, 2009. – 567 с.
8. Тарасенко Г. С. Формування естетико-екологічної культури вчителя : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Галина Сергіївна Тарасенко. – Київ, 1996. – 453 с.
9. Хроленко М. В. Формування екологічної свідомості майбутніх учителів початкових класів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Марина Володимирівна Хроленко. – Київ, 2006. – 234 с.

Стаття надійшла до редакції 04.08.2014.

Крамаренко А. Н. Подготовка будущих учителей начальной школы: экологоориентированный аспект

В статье представлены проблемные вопросы экологоориентированной подготовки будущих учителей начальной школы, проанализированы научные исследования по данной проблематике и представлено авторское виденье проблемы.

Ключевые слова: *экологоориентированная профессиональная подготовка, будущий учитель начальной школы.*

Kramarenko A. Primary Future Teachers of Initial School: Ekologo the Oriented Aspect

In the article is exposed ekologo the oriented aspect of preparation of future teachers of initial school, the analysis of scientific researches is given on outlined issue and author vision of its decision is offered.

It is indicated in the article, that the high-quality update of ekologo of the oriented education as foresees the spheres of forming of eko-man orientation on preparation of future specialist of primary education, able to become a man with new ecological philosophy, with the high level of ecological values. Beginning this process is necessary from forming of ecological imperative as proper determinants of koevolycynogo project of humanity, able to organize the balanced development in the system "a man is an environment".

The important conceptual idea of scientific search is a thesis that ekologo the oriented preparation of future teachers of initial school will be effective on condition of realization of integrity, dynamic, flexibility, in organization of pedagogical process of institute of higher, where changes are in attitude of future teachers to toward itself as transmitters of own ecological values. As a result of the conducted research it is well-proven by us, that in modern terms efficiency of ekologo of the oriented preparation of future teachers of initial school can be substantially promoted, if on the basis of teoretiko-methodological to develop a ground and inculcate a teoretiko-pedagogical conception, structurally functional model and scientifically methodical system of it stage-by-stage providing due to application of aksiologichnogo, system, humane, kompetentnisnogo fittings to for to the noted process. Preparation of teachers pedagogical of institute of higher will be instrumental in it to forming for the future teachers of initial school of ecological values; purposeful creation is in the institute of higher of the ramified system of audience and work for activation of development and exposure of ecological values of future teachers of initial school; stimulation of professional reflection and willingness of students to form ecological values for junior schoolboys; improvement of metodichnogo resource. Thus, the question of ekologo of the oriented preparation of future teachers of initial school is exposed in the article, taking into account scientific achievements in this direction and the proper steps are offered an author in the increase of its efficiency.

Key words: *ekologo is oriented professional preparation, future specialist of primary education.*